

Abstraktivismus

Nezobrazující formy výtvarného projevu mají dlouhou historii, která ve dvacátém století v několika vlnách pozoruhodně ožívá a rozebíhá se do různých dílčích směrů. Průběžným a dlouhodobým rysem je, že abstraktní umění se podle typu přístupu projevuje ve dvou základních liniích, z nichž jednu můžeme označit jako racionální ve formě konstruktivních konceptů a geometrické abstrakce, a druhou jako emotivní či intuitivní, jejímiž hlavními směry jsou lyrická, gestická a strukturální abstrakce. Tato dvě základní pojetí se vedle sebe projevují v dlouhodobém vývoji, ale svými prvky navíc přesahují do dalších uměleckých směrů a tendencí.

Z hlediska historického vývoje můžeme v moderním umění jako první fázi abstraktivismu označit objevy, které se odehrály v první fázi dramatického rozvoje uměleckých směrů a tendencí hned od počátku dvacátého století. Už umění expresionismu a fauvismu přináší zřetelnou snahu abstrahovat zobrazované náměty do podoby maximálního zjednodušení, takže například Matissovy koláže využívají stylizované znaky, v nichž mnohdy spíše než o zobrazení zjednodušených figurálních tvarů jde už o svébytnou abstraktní obrazovou strukturu. Zatímco fauvisté svým důrazem na barvu, gesto a citový přístup představují určitý předstupeň ke vzniku gestické a lyrické abstrakce, kubistický princip abstrakce, tedy abstrahování a nacházení stylizovaných zástupných tvarů můžeme vnímat jako předstupeň racionální a konstruktivní linie abstraktivismu.

Objevy Kazimíra Maleviče, Vasilije Kandinského a dalších ruských umělců hlásajících teorii suprematismu, cesta k abstrakci u Roberta Delaunaye, Františka Kupky a členů pařížské skupiny Zlatý řez, či neoplasticismus nizozemského okruhu skupiny De Stijl v čele s Pietem Mondrianem můžeme označit za první výraznou vlnu abstraktivismu. Souběžně s kubismem a futurismem se v desátých letech formuje abstraktní umění jako zřetelný umělecký proud. Za druhou fázi abstraktivismu 20. století můžeme považovat období od konce druhé světové války do poloviny let šedesátých, kdy se nezobrazující projev dynamicky rozvíjí v Evropě i zámoří a stává se téměř módní vlnou. O komplexnosti a různorodosti poválečného malířského vývoje svědčí souběžné malířské úsilí Jacksona Pollocka a Francise Bacona po roce 1947. Tyto malíře můžeme prezentovat jako zástupné dobové symboly – oba se v rané tvorbě vyrovnávají s vlivy meziválečných avantgard, oba jsou tvůrci se silnou mírou exprese. Bacon se narodil v roce 1909 a na počátku třicátých let reaguje na tvorbu Picassovu, Pollock se narodil v roce 1912 a ve své expresivní figuraci zpracovává ve třicátých letech podněty surrealismu, ale také indiánské výtvarné kultury. A zatímco Pollock je považován za revolucionáře gestické abstrakce, když v roce 1947 pokládá na zem velká plátna, na nichž razantními gesty rozlévá nezobrazující dramatické barevné struktury, Bacon ve stejné době začíná vytvářet figurální malířské interpretace s námětem portréty papeže Inocence desátého podle Vélasqueze. Ve stejnou dobu je tedy uměleckou aktualitou nová figurace jako pokračování práce s figurálním námětem a figurativním zobrazením, ale i gestická abstrakce jako radikální odklon od popisnosti směrem k nezobrazujícím formám.

Další, už poněkud méně výraznou periodou, kdy abstraktní malba dosáhla zvýšeného zájmu, je období let devadesátých, kdy ve veliké šíři rozmanitých uměleckých projevu přichází nová generace malířů směřujících ke geometrické abstrakci i k projevu expresivnímu.

Dílčí směry expresivní linie abstraktivismu:

Tašismus, informel, strukturální abstrakce, gestická abstrakce, akční malba

Dílčí směry racionální linie abstraktivismu:

Konstruktivismus, minimalismus, geometrická abstrakce, op art

Konstruktivní tendence a geometrická abstrakce

Ačkoli geometrické umění a konstruktivní tendence jsou zpravidla interpretovány jako osobité směry v umění druhé poloviny dvacátého století, jedná se o dlouhodobou součást uměleckého vývoje. Geometrické prvky nalzáme ve výtvarném projevu od pravěku do současnosti, stejně jako obecné principy racionálního vizuálního přístupu, a v umění dvacátého století lze mluvit o dvou vrcholných fázích tohoto typu tvorby. Nejprve je tu nástup geometrické abstrakce jako součást ruských avantgardních výbojů. Kazimír Malevič vytváří obrazy v podobě základních geometrických konstrukcí a v roce 1913 maluje obraz Černý čtverec na bílém poli s přesvědčením, že vytváří konkrétní umělecký tvar, nikoli abstrahovanou zobrazující stylizaci nějakého věcného námětu. V roce 1915 jsou na petrohradské výstavě nazvané příznačně „0.10“ představena i díla dalších ruských konstruktivistů. Je tedy zjevné, že když ve vlně abstraktivismu po druhé světové válce má jedna linie podobu geometrických konstrukcí, tak se jedná o pokračování snahy uchopit složitost světa do základních geometrizujících tvarů a principů.

Osobitou variantou konstruktivního umění je minimalismus, který je založen na maximální strohosti vyjadřovacích prostředků, ale i sledovaných témat. I minimalističtí sochaři nejčastěji zpracovávají tematiku základních geometrických tvarů. Poměrně významnou roli hrají ve vývoji světového konstruktivního myšlení také čeští umělci. Především je to Zdeněk Sýkora, který pro tvorbu racionálních geometrických struktur použil již v roce 1964 operativní tvůrčí „výpomoc“ počítače, s nímž pak kreativním způsobem objevoval i možnosti tvorby liniových obrazů s organickými křivkami. Mezinárodních úspěchů a zastoupení v zahraničních sbírkách dosáhli také Jan Kubíček, Stanislav Kolíbal či Dalibor Chatrný. Osobité rozvíjení konstruktivních přístupů najdeme u řady umělců, kteří se v roce 1967 sdružili pod vlivem teoretika Arséna Pohribného do Klubu konkretistů.

V roce 1973 vytvořil Dalibor Chatrný pozoruhodnou prostorovou realizaci na téma krychle založenou na jednoduchém konstruktivním principu. V horním rohu místnosti jsou nainstalovány tři mosazné tyče tak, aby při určitém osvětlení vytvářely iluzi nárysu krychle. S tímto dílem byl umělec na počátku roku 1989 pozván na výstavu Aus dem Würfelmuseum do Muzea Karl Ernst Osthaus v německém Hagenu, kde byl zařazen mezi největší světové osobnosti geometrického umění. Na stejné výstavě i v doprovodné knize byl také prezentován další český konstruktivista Pavel Rudolf. Fotografie nové varianty této Chatrného práce z roku 2005 uvádíme na stránkách této knihy v oddíle Sto korun českých aneb umělecké díla a provoz současného umění.

Hlavní osobnosti ve světě:

Frank Stella, Françoise Morellet, Victor Vasarely, Bridget Riley, Donald Judd, Dan Flavin

Další světové osobnosti:

Josef Albers, Elsworth Kelly, Dan Graham, Agnes Martin, Robert Ryman, Daniel Buren, Zdeněk Sýkora, Sol Le Witt, Carl Andre

Hlavní osobnosti v českém a slovenském prostředí:

Jan Kubíček, Dalibor Chatrný, Stanislav Kolíbal, Hugo Demartini, Stanislav Zippe

Další české a slovenské osobnosti:

Karel Malich, Pavel Rudolf, Václav Krůček,